

УДК 376-056.36:37.091.53

Ю.В. Галецька
yuliyagala@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ВКАЗІВОК ТА ЗАОХОЧЕННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ПОМІРНОЮ ТА ТЯЖКОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ.

Відомості автора: Галецька Юлія Вячеславівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна.

Contact: Galetska Yuliya, Ph.D., assistant of speech therapy and special techniques department Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine.

Галецька Ю.В. Використання вказівок та заохочення при формуванні соціально-побутових навичок у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. В статті здійснено опис особливостей використання вказівок та заохочення в процесі формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Визначено, що навчання осіб з помірним та тяжким ступенем розумової відсталості полягає в інтегральній реалізації виховної, дидактичної і опікунської функції спеціального закладу із врахуванням специфічних форм і методів роботи, а також принципів навчання, описаних в корекційній педагогіці. Описано основні принципи особистісно орієнтованого навчання дітей в умовах будинку-інтернату, особливості надання різних видів педагогічної допомоги: сумісні дії, дії за наслідуванням, за наявним зразком, за словесною інструкцією.

Ключові слова: соціально-побутові навички, заняття із соціально-побутового орієнтування, дитина з помірною та тяжкою розумовою відсталістю.

Галецкая Ю.В. Использование указаний и поощрения при формировании социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. В статье описаны особенности использования указаний и поощрения в процессе формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Определено, что обучение лиц с умеренной и тяжелой степенью умственной отсталости заключается в интегральной реализации воспитательной, дидактической и попечительской функции специального учреждения с учетом специфических форм и методов работы, а также принципов обучения, описанных в коррекционной

педагогіке. Описаны основные принципы личностно ориентированного обучения в условиях дома-интерната, особенности предоставления различных видов педагогической помощи: совместные действия, действия по подражанию, по имеющемуся образцу, по словесной инструкции.

Ключевые слова: социально-бытовые навыки, занятия по социально-бытовому ориентированию, ребенок с умеренной и тяжелой умственной отсталостью.

Galetska Y. Using instructions and encouragement in the formation of social and living skills in children with moderate and severe mental retardation. The article description of features by using the instructions and encouragement in the formation of social and living skills in children with moderate and severe mental retardation. Determined that the education of persons with moderate and severe mental retardation is the integral implementation of educational, didactic and school trustees special function with regard to specific forms and methods of work and education principles described in correctional pedagogy. The defined basic principles of learner centered teaching children in boarding (complex life-practical approach, orientation to the internal world of the child, formation the household autonomy in a positive emotional background, activating all senses, alternating phases of concentrated mental load and motor activity, blurred boundaries on specially organized training sessions and in everyday life). Described the features provide various types of educational assistance: joint action, actions by imitation, the current model, verbal instructions. Working with the formation of social and life skills include: selection skills you want to create; division skills into separate components; recruitment incentives, which could serve as an incentive to the formation of social and life skills; organization of space for classes.

Key words: social and living skills, training on social and community orientation, a child with moderate and severe mental retardation.

Одне з найважливіших завдань для дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю – навчитися себе обслуговувати. Самообслуговування – це самостійне виконання необхідних обов'язків по відношенню до самого себе (самостійно їсти, вмиватися, користуватися туалетом, одягатися тощо). У статті ми опишемо методичні рекомендації із використання вказівок та заохочення при формуванні соціально-побутових навичок у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю.

Стосовно дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю питання засвоєння навичок самообслуговування вивчались у зв'язку із формуванням соціальної поведінки, трудових операцій (О.В. Гаврилов, Ю.М. Кислякова, Т.В. Лісовська, М.Ф. Попадич, Л.М. Шипіцина та ін.).

Для формування побутової самостійності дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю необхідна спеціальна організація корекційно-педагогічного процесу. В якості основних принципів особистісно орієнтованого навчання дітей в умовах спеціального будинку-інтернату виступають [2, 7]:

1. Комплексний життєво-практичний підхід як організований комплекс заходів, спрямований на формування життєво важливих вмінь дітей в процесі активної предметно-практичної діяльності та їх застосування в різних соціально-побутових ситуаціях.

2. Принцип природовідповідності передбачає орієнтування на внутрішній світ дитини, створення умов для її самовираження.

3. Принцип афективності передбачає формування побутової самостійності на позитивному емоційному фоні, який сприяє мотивації та концентрації уваги дитини на певній дії. Одним з дієвих засобів емоційної підтримки є музичний супровід виконуваної дитиною діяльності.

4. Активізація всіх органів чуття – педагог стимулює сприйняття дитини таким чином, щоб воно проходило по можливості через всі аналізатори.

5. Психодинамічне розвантаження – чергування фаз зосередженого психічного навантаження та рухової активності.

6. Розмитість меж навчання на спеціально організованих заняттях і в повсякденній життєдіяльності. Навчання відбувається не тільки на спеціально організованих заняттях, але й в процесі повсякденної діяльності дітей (одягання, роздягання, прийом їжі, гігієнічні процедури).

За дослідженнями Л.М. Шипіциної, в дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю 7-11 років соціально-побутові навички знаходяться в стадії формування [4, 85]. Вивчення вченою навичок соціально-побутової адаптації опирається на 3 групи показників: соціально-побутові навички в домашніх умовах (навички особистої гігієни, навички самообслуговування за столом, уявлення про одяг, виконання домашніх обов'язків, обізнаність про правила техніки безпеки вдома тощо), соціально-побутові навички поза домом (орієнтування в магазині, правила дорожньої безпеки, поведінка на вулиці і в транспорті тощо), розвиток навчальних навичок і навичок трудової діяльності (володіння навичками читання, письма, рахунку; виконання нескладних трудових операцій, уявлення про професії тощо) [4, 85].

Навчання осіб з помірним та тяжким ступенем розумової відсталості полягає в інтегральній реалізації виховної, дидактичної і опікунської функції спеціального закладу із врахуванням специфічних форм і методів роботи, а також принципів навчання, описаних в корекційній педагогіці. Робота з такими особами повинна ґрунтуватися на наступних принципах [3, 14]:

1. Встановлення позитивного емоційного контакту вчителя з учнем є основною умовою ефективної роботи.

2. Кожен учень наділений особливими здібностями і недоліками, має власний темп і ритм розвитку. В нього може спостерігатися нетипова поведінка (агресія, автостимулювання тощо). Тому вчитель повинен бути в курсі терапевтичних покращень.

3. Раннє використання реабілітаційних технік дає шанс оптимізації розвитку учня.

4. Рухові функції, розумовий розвиток і соціальна зрілість дитини з порушеннями психофізичного розвитку можуть покращуватися в результаті впливу, який враховує індивідуальні і соціальні фактори.

5. Навіть невеликі успіхи учня повинні позитивно укріплюватися, а відсутність успіхів неможна оцінювати негативно.

6. В процесі навчання рекомендується співробітничати із сім'єю (опікунами) учня, підключати її до створення плану роботи з учнем, а також по мірі можливості виконувати окремі частини плану вдома. Рекомендується також участь сім'ї в консультаціях, присвячених успіхам і труднощам учня.

7. Важливо підтримувати роботу батьків (опікунів) з дитиною (у відповідності зі специфікою сім'ї, її цінностями і традиціями).

8. Необхідно організувати реабілітаційну діяльність школи, яка готує оточуючих для прийняття дітей з порушеннями психофізичного розвитку, надання їм допомоги.

Специфіка навчання дітей і молоді з помірною та тяжкою розумовою відсталістю полягає в сукупному, інтегрованому навчанні і вихованні. Воно ґрунтується на пізнанні оточуючого світу різними органами чуття на протязі всього процесу навчання. По відношенню до багатьох вихованців, особливо з тяжким ступенем розумової відсталості, за весь час їх перебування у спеціальному закладі освітні дії не можуть виходити за певні межі, задовольняючи специфічні потреби в освіті цих дітей. Необхідно визнати право осіб з порушеннями психофізичного розвитку розвиватися у власному темпі і враховувати це право при складанні методичних планів [3, 14].

В процесі формування навичок самообслуговування у вихованців з помірною та важкою розумовою відсталістю передбачається надання різних видів педагогічної допомоги: сумісні дії (давай зробимо разом), дії за наслідуванням (зроби, як я), за наявним зразком (запам'ятай і повтори), за словесною інструкцією (почисти взуття) [2, 8].

Педагог спрямовує дії дитини, використовуючи наступні прийоми: спонукання до початку дії (послухай і покажи, назви, скажи, зроби, запитай, попроси), підкріплення слова жестом, навідні запитання (як потрібно попросити річ?), вказівка, роз'яснення, уточнення (що у тебе вийшло?), незакінчені речення, підказка початку слова. Дорослий організує діяльність дітей, використовуючи різні інструкції, питання,

репліки, які активізують увагу: «Подивись, що це?», «Дивись, як цікаво!», установки «Будь уважніше; повторює завдання; показує різну наочність (натуральні предмети, сюжетні малюнки, кольорові і чорно-білі предметні малюнки), опорні схеми. Особлива роль у формуванні побутової самостійності відводиться емоційно-підтримуючій допомозі, яка виражається в особистісно орієнтованому схваленні дій дитини (молодець, добре), похвалі (у тебе все вийшло, завдання виконав правильно, все зробив добре), використанні невербальних засобів спілкування (посмішка, погляд, міміка, пантоміміка, жест, інтонація, сила голосу; заохоченні (пригощанні), доторканні [2, 8].

Перш ніж приступити до роботи з формування соціально-побутових навичок необхідно: вибрати навичку, яку потрібно сформулювати; розбити цю навичку на окремі складові; підібрати заохочення, яке може послужити стимулом до формування соціально-побутових навичок; організувати місце для занять. На цьому етапі ми розглянемо два основні моменти, від яких, залежить успіх занять із соціально-побутового орієнтування: пояснення дітям відносно того, що вони повинні зробити, і заохочення їх зусиль. Не варто використовувати складні пояснення; покажіть дитині, що і як треба робити, або, узявши її руку, проробляйте це разом з нею [3].

Діти з помірним та тяжким ступенем розумової відсталості зазвичай віддають перевагу демонстрації усним поясненням. Досить легко їх можуть збити з пантелику слова, особливо вказівки. Але працюючи у правильному напрямку скоро настає момент, коли можна обійтися одними словами, і звести нанівець сторонню допомогу. Можна полегшити завдання дитині, якщо їй пояснювати, показувати або допомагати. Що і в яких кількостях давати, залежатиме від можливостей дитини. Якщо прищеплюються базові навички дитині, якій важко розуміти мову, краще використовувати фізичне керівництво.

Необхідно чітко сказати дитині, що треба зробити. Займаючись з нею, дорослий повинен чітко знати, чого від неї хоче. Іноді буває важко сформулювати словесну вказівку, щоб діти з помірною та тяжкою розумовою відсталістю зрозуміли, що їм потрібно робити. Щоб зробити вказівки більш ефективними, здатними полегшити дитині завдання, їх слід вимовляти повільно і тільки у той момент, коли дитина звертає свою увагу на дорослого. Привернути увагу вихованця завжди легше, якщо перед поясненням завдання вимовити його ім'я. Перш ніж почати, переконаєтеся, що він дивиться на вас: «Сергій, подивися на мене!».

Вказівка має бути простою. Якщо процес навчання побудований правильно, опис завдання складатиметься не більш, ніж з одного-двох речень. Вказівки повинні спрямовувати, а не відволікати, наприклад: «Оксана, подивися, що я роблю!», «Витри руки рушником!», «Тепер спробуй ти!». У вказівках повинні використовуватися слова, які дитина розуміє. Іноді можна знайти простіше слово для пояснення того, що

мається на увазі. У будь-якому випадку, якщо частину завдання дитина виконати не може, необхідно себе запитати, чи дійсно вона розуміє, що їй треба зробити [3].

Якщо здається, що діти з помірною та тяжкою розумовою відсталістю ще не розуміють смислу вказівки, доведеться спростити її, підібравши інші слова або навіть змінивши вимоги завдання. Підібравши вказівку, здатну забезпечити успішне виконання завдання, потрібно зупинитися на ній, щоб бути послідовними. Проте навіть найчіткіші вказівки - це тільки слова, а одних слів іноді не досить. Разом із словесним поясненням необхідної дії, саму дію потрібно продемонструвати. Дитині показують, що їй треба зробити. Часто саме демонстрація краще всього допомагає зрозуміти, чого від неї хочуть. Словесна вказівка «посилається» у багато разів, якщо до неї додати чітку демонстрацію. У дітей з помірним та тяжким ступенем розумової відсталості розвинена здатність до наслідування, тому вони зможуть імітувати дії дорослих.

Не показують відразу усі дії, запам'ятати їх дітям буде занадто важко. Замість цього демонструють кожен крок, який їм потрібно зробити. Якщо шляхом наслідування діти будуть добре освоювати ці окремі дії, можна почати демонструвати більші кроки, переходячи на той етап, який дитина реально зуміє здолати. У міру опанування навички, демонстрація стає усе менш необхідною. Поступово і словесні вказівки можна буде укорочувати, доводячи їх до підказок, як наприклад: «А тепер взяти мило», «Спочатку шкарпетки». Це поступовий процес, який може тривати досить довго, залежно від успіхів дитини [2].

Спочатку завдання виконують разом з дитиною. Після пояснення і показу беруть своїми руками її руки і виконують разом з нею усі дії. На початковому етапі формування певної соціально-побутової навички вихователь виконує керуючу роль, дитині при цьому відводиться роль пасивного учасника. Але після двох або трьох таких активних дій з її руками починають поступово зменшувати допомогу. Нехай дитина все більш самостійно приймає участь у виконанні завдання. Наприклад, при навчанні дитини їсти ложкою, можна не так міцно тримати її руку і не так впевнено направляти її до рота; надалі, дитина навчиться самостійно виконувати дану дію.

Проте, для успішної роботи із формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю потрібно застосовувати показ, фізичну допомогу тільки разом із словесним поясненням, і на протязі того часу, скільки необхідно дитині. Щоб перейти до формування наступної навички, необхідно з'ясувати, чи успішно діти виконують попередню дію. Якщо вони ще потребують показу, то необхідно все-таки ще зупинитись на даній навичці. Прагнуть

закінчувати заняття на позитивному моменті, давши дітям виконати завдання, яке у них добре виходить.

Необхідно налаштуватися на поступове вдосконалення дій дітей, починаючи з перших спроб, і перетворення їх в те, що потрібно. Приступаючи до занять, можна спочатку винагородити дитину навіть за те, що вона просто пішла на заняття, потім заохотити виконання простої вказівки («Подивися, що я роблю»). Через деякий час, пригощання буде для того, щоб заохотити її зусилля в певному завданні. Посилювати свої вимоги потрібно поступово. Якщо учора для того, щоб виконати певну дію, дитині необхідна була допомога, сьогодні краще всього почати саме з цього місця. Можна пригостити чимось смачним і похвалити відразу, після першого успіху, який дістанеться зі значними зусиллями [1].

Успішне формування соціально-побутових навичок - процес повільний і поступовий. Попросіть дитину виконати завдання трохи краще, заохочуйте його успіх відповідним чином і поступово почніть помалу ускладнювати завдання.

Необхідно переконатися, що заохочення дійсно заохочують дитину. Ласощі не будуть досить ефективні, якщо вони пускаються в хід відразу після обіду. Іграшки будуть не так цікаві, коли вони виступають заохоченням незабаром після того, як діти гралися з ними. Важливо, щоб дитина дійсно хотіла і передчувала отримання нагороди. Крім того, заохочення добре спрацьовує, якщо дитина отримує його тільки тоді, коли заробила. Не слід також ставити успіхи дитини в залежність від винагороди, якої не можна позбавити її у разі невдачі. Наприклад, якщо пообіцяти у винагороду прогулянку, навіть при невиконанні завдання, дитина все-одно піде з іншими вихованцями гуляти. Вибирають таке заохочення, яке, залежно від ситуації, або застосовують, або ні. Якщо після декількох спроб дитини виконати намічену частину завдання вихователь переконується, що ця дія дитині поки не під силу, доведеться розбити її на ще менші частини. В той же час варто повернутися небагато назад, до легшого завдання. Кожне заняття потрібно починати із вміння, яким дитина вже оволоділа, а потім переходити до навчання нового. Заохочують правильну поведінку вихованця відразу після того, як він її продемонструє; він має розуміти, що не доб'ється уваги вихователя, якщо буде дивитися у вікно, бігати по кімнаті, гратися предметами.

У міру засвоєння нової навички дитина зазвичай все менше потребує заохочень, і можна поступово відмовитися від більшості з них - ласощів, улюблених іграшок, занять. Надалі, лише похвала і відчуття опанування навички стимулюватимуть її при виконанні необхідних дій. Відмовлятися від нагород необхідно поступово, шляхом збільшення кількості завдань, які треба виконати для отримання заохочення. Хвалити потрібно завжди, коли дитина робить спробу чомусь навчитися чи застосовувати вміння на практиці.

Необхідно перевіряти, чи починає дитина поступово виконувати все більшу частину завдання, чи робить вона це краще. Якщо при навчанні певній соціально-побутовій навичці труднощі виникають відразу, або спочатку справа йде добре, але незабаром з'являються проблеми, можливо причина в тому, що [1]:

- дитина не володіє необхідними базовими навичками;
- вибрана навичка не відповідає рівню розвитку і інтересам дитини;
- не вдається привернути увагу дитини;
- заняття відбувається у невідповідний час, наявні відволікаючі чинники;
- заняття починається зі складного для дитини етапу;
- вказівки є складними і нечіткими;
- недостатньо надається допомога при формуванні навички; недостатньо часто дитину заохочується; занадто тривале заняття.

Насамперед потрібно вибрати одну навичку і почати працювати у напрямку її формування. Тільки після цього можна приступити до формування наступної навички. Безперервність корекційно-виховного процесу є неодмінною умовою успіху, головним чином, при навчанні навичкам самообслуговування, особливо вмінню користуватися туалетом. Дитина, яка вчиться самостійно їсти, одягатися або митися, розгубиться, якщо в певні дні вихователь терпляче допомагатимете їй вчитися, а в інших – буде робити все за неї через поспіх.

Бувають ситуації, коли посеред заняття дитина з помірною чи тяжкою розумовою відсталістю починає плакати і розкидати посібники. В даному випадку, своєю поведінкою дитина намагається щось сказати; важливо при цьому з'ясувати, в чому причина такої поведінки і правильно прореагувати, можливо вона: втомилася (заняття триває занадто довго, і в цьому випадку треба знайти завдання, яке дитина зможе легко виконати і завершити заняття); гнівається (дитина хотіла виконати завдання по-своєму, а вихователь демонструє інший спосіб, при цьому необхідно заспокоїти дитину, і пояснити об'єктивність цього способу виконання); передчуває невдачу у виконанні завдання (у такому випадку потрібно запропонувати трохи легше завдання, і продовжити заняття). Не потрібно забувати, що навчання навичкам є чимось новим для дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, і можливо, вони здивовані, що вихователь більше не робить за них ті дії, які робив раніше. Необхідно максимально спростити для них завдання, уповільнювати темп, часто повертатися до минулого.

Список використаних джерел

1. Брюс Л. Бейкер, Алан Дж. Брейтман. Путь к независимости: обучение детей с особенностями развития бытовым навыкам / Б. Бейкер, А. Брейтман . – М.: Теревинф, 2000. – 320 с. 2. Коррекционно-педагогическая работа в домах-интернатах для детей с умственным и

физическим недоразвитием: учеб.-метод. пособие для педагогов / И.К. Боровская [и др.]; под ред. Т.В. Лисовской. – 2-е изд. – Минск: Четыре четверти, 2010. – 392 с. 3. Руководство по работе с детьми с умственной отсталостью: Учебное пособие / Науч. ред. М. Пишчек / Пер. с польск. – СПб: Речь, 2006. – 276 с. 4. Шипицына Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л. М. Шипицына. – 2-е изд., перераб. и дополн. – СПб : Речь, 2005. – 477 с.

References

1. Bryus L. Beyker, Alan Dzh. Breytman. Put k nezavisimosti: obuchenie detey s osobennostyami razvitiya byitovym navyikam / B. Beyker, A. Breytman . – M.: Terevinf, 2000. – 320 s. 2. Korrektsionno-pedagogicheskaya rabota v domah-internatah dlya detey s umstvennym i fizicheskim nedorazvitiem: ucheb.-metod. posobie dlya pedagogov / I.K. Borovskaya [i dr.]; pod red. T.V. Lisovskoy. – 2-e izd. – Minsk: Chetyire chetverti, 2010. – 392 s. 3. Rukovodstvo po rabote s detmi s umstvennoy otstalostyu: Uchebnoe posobie / Nauch. red. M. Pishchek / Per. s polsk. – SPb: Rech, 2006. – 276 s. 4. Shipitsyina L. M. «Neobuchaemyiy» rebenok v seme i obschestve. Sotsializatsiya detey s narusheniem intellekta / L. M. Shipitsyina. – 2-e izd., pererab. i dopoln. – SPb : Rech, 2005. – 477 s.

Received 11.09.2016
Reviewed 26.10.2016
Accepted 29.11.2016

УДК: 376-056.264

Гаврилова Н.С.
kaflogoped@ukr.net

ТИПИ ПОРУШЕНЬ АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ КОРЕКЦІЇ

Відомості про автора: Гаврилова Наталія, кандидат психологічних наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. Email: kaflogoped@ukr.net

Contact: Havrilova Nataliy, Ph.D., Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Email: kaflogoped@ukr.net